

ПАРАДИГМАЛЬНІ РИСИ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Постановка проблеми. Наявна суспільно-політична обстановка в нашій державі – проведення АТО-ООС переконливо аргументує тезу про те, що існуючий алгоритм боротьби з тероризмом показав свою неспроможність. Щоденно гинуть люди, велика кількість населення живе у постійному страху, тому пошуки технологій ефективної протидії тероризму стало ключовим як у сфері політики національної безпеки в Україні, так і актуальним питанням міжнародної взаємодії [1].

Сучасне українське суспільство характеризується наявністю особливих технологій провокації соціетальних і соціальних конфліктів. Ми змушені констатувати факти використання загроз терористичного характеру, у яких питому вагу вражаючого фактора складають нематеріальні активи (соціально-політичні, технологічні, інформаційні, фінансові тощо), які є наслідком ефективного використання інформаційно-інтелектуального капіталу держави (соціальної системи). Специфіка постіндустріального або інформаційного суспільства потребує зміни традиційних принципів забезпечення антитерористичної безпеки, особливого підходу до переформування моделей розвитку конкурентоспроможного військового та консцієнтального протистояння протиборчих сторін, передусім, у сфері ефективного управління соціально-інформаційними ресурсами та зміцнення їхнього переважного становища в загальній системі протидії загрозам та викликам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан наукової розробки проблем антитерористичної безпеки на цей час у початковому стані. Відповідно серйозних досліджень, присвячених формалізації антитерористичної безпеки в цілому, та антитерористичної безпеки окремих типів суспільств не проводилося, а вивчалися лише її компоненти та складові предметної області.

У розвиток сучасної парадигми антитерористичної безпеки суттєвий внесок зробили такі українські дослідники: В. Ф. Антипенко, О. П. Богданов, Н. М. Вареня, В. О. Глушков, В. П. Ємельянов, В. В. Крутов, С. С. Кудінов, Б. Д. Леонов, В. А. Ліпкан, В. В. Остроухов, І. В. Ткачов та інші. Розглядаючи тероризм із позицій теорії соціального керування, ці вчені та їх наукові школи дійшли висновку, що тероризм, як соціальне явище і системна категорія, розвивається за визначеними законами та може бути описаний набором формальних подій, систематизованих і структурованих у часі як системна категорія. Такий підхід дає можливість вибудувати систему антитерористичної безпеки із використанням прогнозних теоретичних моделей [2–4].

Метою статті є пошук концептуальних підходів до вирішення проблеми унеможливлення терористичної діяльності через нейтралізацію ризиків та загроз можливих небезпек терористичного характеру, переважно за рахунок використання соціально-інформаційних інтелектуальноємних технологій із урахуванням особливостей постіндустріального або інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Той постулат, що боротьба з тероризмом, тобто діяльність щодо запобігання, виявлення, припинення, мінімізації наслідків терористичної діяльності – одне з пріоритетних завдань держави, законодавчо підтверджено в Законі України «Про боротьбу з тероризмом» та в Державній концепції боротьби з тероризмом, схваленої Указом Президента України від 5 березня 2019 року № 53/2019 [5; 6]. Зокрема, зазначається, що реалізація державної політики у сфері боротьби з тероризмом потребує здійснення системних узгоджених заходів, насамперед, спеціального, зовнішньополітичного, організаційно-правового, соціально-економічного, інформаційного, гуманітарного, морально-культурного та освітнього

характеру, а проблему боротьби з тероризмом на території України передбачається розв'язувати шляхом зосередження зусиль на запобіганні терористичній діяльності, виявленні і припиненні, усуненні та мінімізації її наслідків, інформаційному, науковому та іншому забезпеченні і міжнародному співробітництві з питань боротьби з тероризмом [7]. Такий підхід передбачає, що боротьбу з тероризмом сприймають як один із способів досягнення стану «без небезпеки» від терористів, передусім шляхом фізичного припинення їх діяльності. Переважання концепту боротьби з тероризмом, де більшою мірою відображені принципи і норми боротьби з терористами на рівні фізичної протидії, на момент прийняття Закону України «Про боротьбу з тероризмом» можна пояснити використанням спрощеного уявлення про небезпеку тероризму як соціального процесу та стереотипів підходу до досягнення миру і безпеки, характерних для індустріального типу суспільств [8]. При цьому визнається як догма, що боротьба з тероризмом – агресивно-наступальна складова системи забезпечення безпеки. При визначенні поняття «боротьба з тероризмом» завжди переважала думка, що його зміст відображає готовність особистості, суспільства і суспільних інститутів боротися, тобто протидіяти конкретним проявам терористичного характеру, ігноруючи при цьому глибинні передумови таких проявів, передусім на рівні алгоритмів соціального управління в контексті політичного примусу в процесі утримання влади або для її зміни (в тому числі й за допомогою масового та індивідуального терору, терористичної діяльності тощо). Відповідно необхідною умовою боротьби з тероризмом, як виду діяльності, є наявність факту терористичної діяльності, наявність об'єкта, або точки прикладання сил (потенціалів) певного виду щодо попередження, виявлення, припинення та мінімізації наслідків терористичної діяльності [9; 10].

Недосконалість загальнодержавної стратегії протидії тероризму в Україні, на нашу думку, буде предметом детального розгляду науковців, але ж вже очевидно, що глобальною помилкою було те, що при формуванні стратегій антитерористичної діяльності не були враховані тенденції стрімкої трансформації українського суспільства у напрямку формування інформаційного суспільства, якому притаманні нові види загроз, передусім терористичного характеру.

Інформаційне суспільство – це суспільство, в якому визначається зростання числа людей, зайнятих інформаційними технологіями, комунікаціями і виробництвом інформаційних продуктів і послуг та збільшуються їх частки у валовому внутрішньому продукті, а роль інформації, знань і інформаційних технологій в житті суспільства стає ключовою або системоутворюючою [11]. Україна, орієнтуючись на досвід провідних країн ЄС та світу, націлена на побудову інформаційного суспільства і у цій царині, на нашу думку, досягла певних результатів [12].

Особливість тероризму в інформаційному суспільстві передусім в тім, що терористи дедалі успішніше опановують інноваційні механізми формування загроз терористичного характеру та вчинення супутніх їм злочинних посягань, і, що характерно, спрямованих не стільки на життя чи здоров'я людей, скільки інформаційне середовище, в якому формуються деструктивні впливи на їхні думки, мораль та духовність. Терористична діяльність будується на базі новітніх гібридних соціально-інформаційних технологій маніпулювання людською свідомістю, системними елементами яких вже давно не є захоплення заручників, підпал, убивство, тортури, залякування населення та органів влади. На додаток до технологій війн індустріальної епохи, заснованих на фізичному протистоянні сил суперників, у війнах постіндустріального періоду широко використовуються гібридні та соціально-інформаційні технології провокації соціетальних і соціальних конфліктів, основу яких складають інформаційні та інші нематеріальні активи й інтелектуальний капітал – як значущі компоненти (які впливають на ефективність) у складі потенціалу загроз або системи захисту від них [3].

Можна сказати, що тероризм – особлива форма війни постіндустріального, або інформаційного суспільства, і головною метою цієї війни є перерозподіл управлінських інформаційних потоків. Цільова функція терористичних намагань логічно впливає з ідеології тероризму – примусова чи змінна корекція алгоритму соціального керування. Об'єктом тероризму є існуюча система соціального управління, а кінцева мета, зміст тероризму – зміна алгоритму соціального керування – задача перерозподілу інформаційного ресурсу.

По своїй сутності тероризм сучасного інформаційного суспільства – явище, засноване на використанні інформаційних технологій, здатних масово породжувати віртуальний страх, тобто в основі криміналістичної характеристики тероризму лежить інформаційна складова, як основна особливість, що характеризує такий тип злочинів. Дуалізм інформаційної ознаки тероризму полягає в тому, що, по-перше, тероризм використовує суспільний (інформаційний) резонанс на основі віртуального страху, що може бути викликаний будь-яким злочином, по-друге, по суті тероризм призначений для вирішення соціально-інформаційної проблеми – примусова зміна або корекція алгоритму соціального управління.

Оскільки тероризм, як специфічна форма ведення війни в постіндустріальному (інформаційному) суспільстві, за формою і по змісту є інформаційним продуктом, практика формування стратегій антитерористичної безпеки також повинна будуватися, виходячи з теорій інформологізації [2; 11].

Внаслідок прогресивного розвитку інформаційних технологій, передусім мультимедійних, специфічною для інформаційного суспільства формою соціального конфлікту є формування деструктивних концентральних впливів (латин. *conscientia* – свідомість, сумління) спрямованих на ураження свідомості, руйнування ідентичності, а також самої здатності людини до самоідентифікації. Сьогодні терористичні акти розраховані на спричинення інформаційно-психологічного шоку, вплив якого на великі маси людей створює сприятливу ситуацію для досягнення терористами своїх цілей. Способи впливу на людську свідомість з кожним днем стають все більш різноманітними й діючими завдяки накопиченому досвіду, а також за рахунок створення спеціальних технологій спілкування, пропаганди і комунікацій.

Боротьба з тероризмом передбачає пріоритетне використання методів виявлення, попередження та припинення терористичної діяльності з метою адресного силового та психологічного впливу, зокрема, на національні традиції, до складу яких можна включити тією чи іншою мірою релігію, мову, культуру, світогляд, знаменні історичні події та інше, оскільки ідейно-світоглядна монолітність зможе забезпечити як стійкий поступальний розвиток, так і надійний захист від зовнішніх загроз.

ЗМІ, висвітлюючи терористичну та антитерористичну тематику, мають стати дієвим засобом боротьби з тероризмом в умовах інформаційного суспільства. Слід враховувати той факт, що вони, з одного боку, своїми діями здатні посилювати страх і паніку серед населення, а з іншого, лише при грамотному підході, можуть виступати засобом профілактики терористичної діяльності, донесення ідей антитерористичного захисту до широкого загалу. Підвищення рівня антитерористичної підготовленості населення набуває також особливого значення в умовах існуючих на сьогодні значних ризиків трансформації тероризму на інші регіони України.

Інформаційне суспільство відрізняється наявністю інноваційних технологій, за допомогою яких, заснованих на знанні соціальної психології, теорії оптимального управління та розподілу ресурсів, можливо уникнути екстремальної радикалізації соціальних конфліктів, формувати громадську думку в напрямку протидії тероризму, сприяти вихованню у свідомості людей неприйняття методів насильства й шантажу та підтримки дій влади, навчанню прийомам особистої й колективної безпеки в ситуаціях, пов'язаних із терористичними погрозами. При цьому основний акцент при формуванні стратегій протидії проявам терористичного характеру повинен бути

зосереджений на профілактичних і пропагандистських заходах, дотриманні балансу вимушених обмежувальних заходів, покликаних попереджати й протидіяти використанню терористами маніпулятивних технологій в інформаційному просторі [13].

Необхідно констатувати, що певні політичні сили системно використовують кризові явища соціального характеру та ситуацію довкола них задля задоволення власних політичних амбіцій, насамперед для формування інформаційного впливу з метою пониження політичних опонентів – це вже різновид ідеологічної боротьби або інформаційної війни. Її типовими фазами є екстремізм і тероризм, причому не обов'язково з ознаками фізичного насильства. Правильно поданий заклик або гасло інколи мають катастрофічніші наслідки, ніж теракт у формі підпалу або вбивства.

Історія свідчить про те, що будь-яке штучне втручання в її перебіг не лише не має позитивних результатів, а призводить іноді до трагічних помилок, виправляти які мають цілі покоління. Інколи терористичні дії провокує несправедливість чинної влади, інколи претензійні амбіції лідерів опозиційних до влади угруповань. Утім, поєднує тих й інших одне – жага змінити алгоритм соціального управління із використанням такого стану соціальної системи, коли рішення про його зміну або корекцію приймаються не на підставі об'єктивно-логічних процесів, а нав'язуються шляхом провокації масової теророфобії, формування недовіри, ненависті й відвертої ворожнечі між соціальними групами, коли певні кола намагаються змінити або скоригувати алгоритм соціального управління, підмінити природний розвиток соціальних процесів і систем на користь власних, подекуди й авантюрних, політичних поглядів [2].

У цьому контексті об'єкт безпеки – це визначений порядок перебігу подій, своєрідна «чистота» шляху еволюційного розвитку людини та суспільства, її захист від беззаконня. Саме тому набуває глобального значення проблема забезпечення цілісності цивілізаційних процесів, і це завдання набагато складніше, ніж усі задекларовані на сьогодні. Сутність такої місії набагато ширша, ніж боротьба з тероризмом як примітивна нейтралізація і знешкодження саме терористів або їх угруповань, організацій та рухів терористичного спрямування, які через примусову зміну або корекцію алгоритму соціального управління впливають на сталий порядок речей, посягаючи на безпеку особистості, її права і свободи, громадську безпеку та її основні об'єкти – матеріальні і духовні цінності суспільства, державну безпеку – конституційний лад, суверенітет і територіальну цілісність [14].

Логічно стверджувати, що якщо боротьба з терористичною діяльністю це прерогатива держави та її інститутів, оскільки вона становить загрозу системі управління і спровокована її недосконалістю, має на меті зміну або корекцію алгоритму соціального управління, виконавчим механізмом для якого є влада, то має бути адекватний механізм захисту суспільства від хибних алгоритмів та їхніх наслідків, які здебільшого провокують антропогенні соціокатастрофи, наслідки яких більш трагічні, ніж терористичних актів, що їх супроводжують.

Негативні процеси, що відбуваються в різних сферах життя сучасного українського суспільства, продиктували необхідність серйозно задуматися про пріоритети в забезпеченні національної безпеки, зокрема, в частині боротьби з тероризмом. Раніше проблеми безпеки досліджувалися переважно лише в руслі забезпечення захисту держави від нападу ззовні, а внутрішня безпека залишалася поза як теоретичних досліджень, так і практичних перетворень. При цьому малося на увазі, що ступінь безпеки суверенної держави, її територіальні межі забезпечував сукупний потенціал інститутів національної безпеки. В умовах постіндустріального або інформаційного суспільства, територіальні обмеження стосуються лише фізичного пересування, інформаційний простір не має кордонів, тому питання національної безпеки в інформаційному транскордонному просторі дещо абстрактне, оскільки неможливо забезпечити захищеність життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави в різних сферах життєдіяльності від зовнішніх і внутрішніх загроз, за умови

не визначеності межі між внутрішнім та зовнішнім [3]. Все це наводить на висновки щодо раціональності заміни парадигми боротьби, як агресивно-наступальної складової системи забезпечення безпеки, на парадигму антитерористичної безпеки, метою якої є не тільки протидія терористичній діяльності, а й унеможливлення такої через нейтралізацію ризиків та загроз можливих небезпек терористичного характеру та утвердження гарантій відсутності терористичної небезпеки.

Отже, якщо тероризм розглядати як різновид кризового явища соціального характеру, то, враховуючи особливості інформаційного суспільства, концепція антитерористичної безпеки має базуватися на застосуванні передусім адекватних, що впливають із реальних загроз та з його інформаційної сутності, технологій – суспільно моральної (неприйняття терористичних засобів у боротьбі, як і насильства в цілому, закладене на рівні підсвідомості) та соціально-інформаційної (передбачає оперативне реагування на всі передумови соціальних конфліктів із використанням управлінських засобів коригування алгоритмів соціального управління з метою їх недопущення, або, якщо таке неможливе, зменшення гостроти, в тому числі шляхом певних раціональних поступок з боку влади. А це, як правило, потребує оптимізації алгоритму соціального управління та корекції правового поля). Концептуально, обидві технології передбачають послідовність взаемовизначаючих подій: моніторинг; визначення передумов; ситуаційне моделювання; аналіз потенційних наслідків соціальних конфліктів; синтез коригувального (управляючого) впливу; корекція алгоритму соціального управління; позиціонування та стратегічне планування боротьби з кризовими явищами соціального характеру, насамперед із тероризмом; нейтралізація передумов; мінімізація наслідків (у разі виникнення).

Висновки. Антитерористична, як і будь-яка інша безпекова, політика спрямована на досягнення стратегічних цілей: збереження цілісності та стійкого стану системи (у цьому випадку соціальної), стійкого розвитку суспільства, підвищення якості алгоритмів соціального управління, як наслідок, покращання рівня життя, стану здоров'я тощо. Особливості інформаційного суспільства вимагають здійснення оптимальної антитерористичної політики і, на додаток до боротьби з тероризмом, ще й постійного моніторингу, послідовного зниження ризиків та загроз терористичного характеру, підготовки цивільного населення до їхнього настання та ліквідації наслідків. Усе це зумовлює необхідність інтелектуалізації системи боротьби з тероризмом, зокрема її військової складової, що виражається не тільки в тому, що цільовою функцією антитерористичної діяльності все частіше виступає інтелектуальний і високотехнологічний продукт (інформаційні, соціально-психологічні, медійні та інші маніпулятивні технології, інформаційне забезпечення, техніки провокації соціальних конфліктів, гібридних воєн і т. п.), а й у тому, що суспільство стає активним учасником цих процесів, використовуючи власний інтелект і можливості інформаційного середовища.

Унікальність інформаційного суспільства надає додаткові інструментальні можливості для реалізації системного переходу боротьби з терористичною діяльністю по факту її скоєння до пошуку раціональних варіантів управлінських антитерористичних стратегій, побудованих на основі соціально-інформаційних технологій, орієнтованих на профілактику та попереджувальну нейтралізацію загроз терористичного характеру. У їх числі – використання можливостей віртуальних співтовариств та мережевого простору для забезпечення участі інститутів громадянського суспільства у профілактиці тероризму; розширення системи антитерористичної освіти населення, переважно дистанційної форми із використанням соціально-інформаційних технологій; подальший розвиток антитерористичної правової основи; періодичне дослідження стану тероризму та ефективності антитерористичних заходів тощо.

Список використаних джерел

1. Книга пам'яті полеглих за Україну [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://memorybook.org.ua/indexfile/statmonth.htm>.
2. Рижов І. М. Базові концепти антитерористичної безпеки : монографія / І. М. Рижов ; Нац. акад. Служби безпеки України. – Київ : Нац. акад. СБУ, 2016. – 327 с.
3. Кудінов С. С. Основи антитерористичної безпеки соціальних систем: монографія / С. С. Кудінов, І. М. Рижов, О. А. Івахненко. – К. : Кафедра, 2017. – 212 с.
4. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні : аналіт. доповідь / [Резнікова О. О., Місюра А. О., Дрьомов С. В., Войтовський К. Є.] ; за заг. ред. О. О. Резнікової. – К. : НІСД, 2017. – 60 с.
5. Про боротьбу з тероризмом : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 25. – Ст. 180.
6. Про Концепцію боротьби з тероризмом : Указ Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/55/2019>.
7. Рижов І. М. Концептуальні засади соціально-інформаціологічних технологій упередження кризових явищ соціального характеру (на прикладі моніторингу тероризму) [Електронний ресурс] / І. М. Рижов, В. І. Строгий // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2014. – № 3. – С. 219-228. Режим доступу : http://www.lvduvs.edu.ua/nauk/visnyku/nvsvy/03_2014/14svipmt.pdf.
8. Вовканич С. Соціогуманістична стратегія інтелектуального забезпечення інноваційного розвитку / С. Вовканич // Регіональна економіка. – 2004. – № 3. – С. 41–52.
9. Глобальна контртерористична стратегія Організації Об'єднаних Націй (Резолюція 60/288 Генеральної Асамблеї, додаток) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/terrorism/strategy-counter-terrorism.shtml>.
10. Об'єднаний центр по запобіганню терористичних загроз / Terrorist Threat Integration Center (ТТІС) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.encyclopedia.com/doc/1G2-3403300752.html>.
11. Коломієць О. В. Інформаціологічна модель національної безпеки [Електронний ресурс] / О. В. Коломієць // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2012. – Вип. 108(1). – С. 44–51. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2012_108\(1\)_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2012_108(1)_8).
12. Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості : аналіт. доп. / Д. В. Дубов, О. А. Ожеван, С. Л. Гнатюк. – К. : НІСД, 2010. – 64 с.
13. Рижов І. М. Стратегії боротьби з тероризмом в умовах урегулювання кризових ситуацій соціального характеру / І. М. Рижов // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 5. – С. 150–155.
14. Гребенюк М. В. Перспективи інноваційного розвитку антитерористичних стратегій / М. В. Гребенюк, І. М. Рижов, С. П. Кузьмін // Вісник прокуратури. – 2016. – № 5 (179). – С. 19–28.

Аннотація. В статті розглянуто проблему формування інформаційної парадигми антитерористичної безпеки в сучасному інформаційному суспільстві. Визначається, що особливості інформаційного суспільства потребують здійснення оптимальної антитерористичної політики і, в доповнення до боротьби з тероризмом, ще і постійного моніторингу, послідовного зниження ризиків і загроз терористичного характеру, підготовки громадянського населення до їх настання і ліквідації наслідків.

Ключеві слова: тероризм, безпека, антитерористична безпека, предметна область антитерористичної безпеки, соціально-інформаційна технологія.

Abstract. The article deals with the problem of formation of the information paradigm of anti-terrorist security in the modern information society. It is determined that special features of the information society require optimal anti-terrorism policies and, in addition to combating terrorism, continuous monitoring, consistent reduction of risks and threats of terrorism, preparation of civilians for their occurrence and elimination of consequences.

Key words: terrorism, security, anti-terrorist security, subject area of anti-terrorist security, social-information technology.